

ΕΠΙΚΗΔΕΙΟΙ ΤΕΛΕΤΑΙ

ΠΑΡΑ ΤΟΙΣ

ΝΕΩΤΕΡΟΙΣ ΕΛΛΗΣΙΝ.

Αἱ συνηθιζόμεναι παρὰ τοῖς νεωτέροις Ἕλλησιν ἐπικήδειοι τελεταὶ ὀλίγον διαφέρουσι τῶν ἄλλοτε ὑπὸ τῶν προγόνων αὐτῶν τελουμένων. Γνωστὸν εἶναι πόσῃν σπουδαιότητᾳ ἀπέδιδον οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες εἰς τὴν ταφήν. Ἐφ' ὅσον τὸ πτώμα ἐστερεῖτο τῶν ἐπιταφίων τιμῶν, ἡ ψυχὴ δὲν ἐγίνετο δεκτὴ εἰς τὰ Ἡλύσια καὶ ἐπλανᾶτο κατὰ τὴν δημόδῃ πρόληψιν ἐπὶ τῶν ὀχθῶν τῆς Στυγὸς, ἀπωθουμένη ὑπὸ τοῦ Χάρωνος. Οἱ δὲ νεκροὶ, θλιβόμενοι διὰ τὴν πλάνητα ταύτην ὑπαρξίν, ἐνεφανίζοντο εἰς τοὺς φίλους, ἐκλιπαροῦντες κηδεῖαν. Οὕτως ἡ σκιὰ τοῦ Πατρόκλου, ἐμφανιζομένη εἰς τὸν Ἀχιλλέα, τῷ λέγει :

Θάπτε με ὅττι τάχιστα, πύλας Ἀΐδαο περήσω.

Κατὰ τοὺς νόμους καὶ κατὰ τὰ ἥθη πᾶς νεκρὸς ἐδικαιοῦτο νὰ κηδευθῇ. Ἡ νομοθεσία τοῦ Σόλωνος, λύουσα τὰ τέκνα πάσης πρὸς ἀστόργους γονεῖς ὑποχρεώσεως, τοῖς ἐπέβαλλεν ἐν τούτοις τὸ καθῆκον νὰ ἐπαγρυπνῶσιν ἐπὶ τῆς ταφῆς των· ἡ δὲ παραμέλησις τοῦ καθήκοντος τούτου ἐθεωρεῖτο ὡς ἐπιλήψιμος τῶν

τέκνων ὀλιγωρία. Ἡ περὶ τοῦ ἐνταφιασμοῦ φροντίς ἦτον ἀνα-
τεθειμένη συνήθως εἰς τὸν πλησιέστατον συγγενῇ· οὐδεὶς ὁμῶς
ἀπηλλάττετο αὐτῆς, καὶ πᾶς ὁ εὐρίσκων πτώμα ἦτον ὑπόχρεος
νὰ καλύψῃ διὰ χόματος.

Τοιαῦται ἰδέαι, μετενεχθεῖσαι ἄχρις ἡμῶν, ἐξηγοῦσι τὴν
προθυμίαν, μεθ' ἧς οἱ Ἕλληνες θάπτουσι καὶ σήμερον τοὺς νε-
κρούς των, τὸν φόβον των μὴ ἀποθάνωσιν ἐπὶ ξένης γῆς καὶ
στερηθῶσι τῶν ἐπικηδείων τιμῶν. Ἐντεῦθεν δὲ πηγάζουσι καὶ
τὰ θλιβερά μυρολόγια δι' ἐκείνους, εἰς τοὺς ὑποίους συνέβη ἡ
συμφορὰ αὕτη.

Ἱερεὺς προσκαλεῖται πλησίον τῶν ἀγωνιόντων, διὰ νὰ συ-
στήσῃ τὴν ψυχὴν των εἰς τὸν Θεόν. Ἄλλοτε ἡ τοιαύτη προσ-
ευχὴ ἀπηυθύνετο εἰς τὸν ψυχοπομπὸν Ἑρμῆν. Σιωπὴ βαθεῖα
γίνεται περὶ τὸν νεκρόν· οἱ δὲ τελευταῖοι λόγοι του, θεωρού-
μενοι ἱεροὶ, συλλέγονται ἐπιμελῶς· μόλις δ' ἐκπνεύσῃ, σπεύ-
δουσι νὰ κλείσωσι τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τὸ στόμα του· τὸ θλι-
βερόν τοῦτο καθήκον ἐκπληροῖ ὁ πλησιέστατος συγγενής. Εἰς
τὴν Ὀδύσειαν (Βιβλίον ΙΑ') βλέπομεν τὴν σκιὰν τοῦ Ἀγαμέ-
μνονος μεμφομένην τὴν Κλυταιμνήστραν μᾶλλον ἐπὶ τῇ ὀλι-
γωρίᾳ τοῦ καθήκοντος τούτου ἢ ἐπὶ τῷ φόνῳ.

Ἀφοῦ τὸ πτώμα πλυθῇ δι' ὕδατος καὶ οἴνου, ὥς καὶ παρὰ
τοῖς ἀρχαίοις, οἵτινες πρὸς τούτοις τὸ ἥλειφον δι' ἐλαίου καὶ
ἀρωμάτων, ἐνδύεται τὰ μεγαλοπρεπέστατα ἐνδύματά του. Ἡ
συνήθεια αὕτη φαίνεται Λατινικὴ· διότι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἀπ'
ἐναντίας ἐκάλυπτον τὸ πτώμα δι' ἐπίτηδες ἐν τῇ περιστάσει
ταύτῃ μόνῃ εἰθισμένων ἐνδυμάτων, λευκῶν, καθὰ φαίνεται.
Τὸ ἐνδυμα τοῦτο ἦτο προωρισμένον, κατὰ τὴν ἀφελῇ τοῦ λαοῦ
πίστιν, νὰ προστατεύσῃ τὸν νεκρόν, ὁδεύοντα πρὸς τὸν Ἄδην,
καὶ νὰ κρύψῃ τὴν γυμνότητά του εἰς τὸν ὤμὸν Κέρβερον.

Ἄν ὁ νεκρὸς τύχη μνηστήρ ἢ νεόγαμβρος, τίθεται ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του ὁ νυμφικὸς στέφανος· ἂν δ' ἦναι νεᾶνις ἢ παιδίον, στολίζεται μὲ ἀπλοῦν στέφανον ἀνθῶν, κατ' ἀρχαῖον καὶ τοῦτο ἔθος. Εἰς μέρη τινὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ σήμερον ἀκόμη τίθεται εὐλαβῶς ὑπὸ τὴν γλῶσσαν τοῦ νεκροῦ ὁ ὀβολὸς τοῦ Χάρωνος, ὅπως γίνεται καὶ εἰς τινας ἐπαρχίας τῆς Γαλλίας, εἰς τὸ Μορβὰν παραδείγματος χάριν.

Τὸ πτώμα, ἐστολισμένον, ἐτίθετο ἐπὶ συνήθους κλίνης· ὑπὸ τὴν κεφαλὴν δὲ καὶ τοὺς ὤμους του ἔθετον ἐν προσκεφάλαιον, ὅπως καὶ σήμερον ἀκόμη συνηθίζεται. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἔθετον περίξ τοῦ φερέτρου ἀγγεῖα χρωματιστὰ, συνθαπτόμενα μετὰ τοῦ νεκροῦ, ὥς καὶ δακρυοδόχας, ὧν πασίγνωστος ἡ χρῆσις. Δοχεῖον δὲ πλήρες ὕδατος ἐτίθετο εἰς τὴν θύραν τοῦ οἴκου τοῦ νεκροῦ, καὶ δι' αὐτοῦ ἐρῶντίζοντο οἱ πλησιάζοντες τὸν νεκρὸν, ἵνα ἐξαγνισθῶσιν.

Παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησιν οἱ πλησιέστεροι συγγενεῖς τοῦ νεκροῦ, οὐχὶ δὲ γυναῖκες μισθωταὶ ὥς παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις, ἐξεπλήρουν πάντα τὰ χρεὴ ταῦτα· καὶ σήμερον δὲ μετὰ λύπης καὶ ἐξ ἀνάγκης μόνον τὰ εὐσεβῆ ταῦτα καθήκοντα ἀνατίθενται εἰς ξένας χεῖρας.

Αἱ μὴ ἀνήκουσαι εἰς τὴν οἰκογένειαν γυναῖκες, εἰς δὲ εἶχον ὑπερβῆ τὰ ἐξήκοντα ἔτη, δὲν ἐγίνοντο δεκταὶ εἰς τὸν θάλαμον τοῦ νεκροῦ· τὸ ἔθος αὐτὸ διετηρήθη, καὶ αἱ νέαι γυναῖκες δὲν πλησιάζουσι τὸν τεθνεῶτα, ὃν περικυκλοῦσι μόνοι οἱ στενοὶ συγγενεῖς. Αἱ γυναῖκες πλέον ἢ οἱ ἄνδρες παρεδίδοντο εἰς τὴν ἔκφρασιν τῆς ὀδύνης των· ἐκόπτοντο, ἀπέσπων τὴν κόμην των, καὶ διερρήγνυον τὰ ἱμάτιά των.

Ἐσφαλμένως ἴσως παρεβλήθησαν αἱ ὀρηνωδοὶ τῶν ἀρχαίων πρὸς τὰς ἐν χρήσει παρ' ἡμῖν μυρολογίστρας. Αἱ

θρηνωδοὶ ἦσαν, ὡς φαίνεται, Κάριαι γυναῖκες, καίτοι ὁ Πλάτων λαλεῖ περὶ ἀνδρῶν, προπορευομένων τῆς κηδείας ἢ παρακολουθούντων αὐτὴν καὶ θλιβερῶς αὐλούντων. Οὐδαμοῦ δὲ μνημονεύονται γυναῖκες, ἀναλογοῦσαι πρὸς τὰς μυρολογίστρας, αἵτινες εἶναι μᾶλλον αἱ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις *præficæ*· διότι ἐκεῖναι παρηκολούθουν τὴν ἐκφορὰν, θρηνοῦσαι καὶ αὐτοσχεδιάζουσαι λυπηρὰ ᾄσματα πρὸς τιμὴν τοῦ νεκροῦ. Τὰ αὐτὰ ποιοῦσι καὶ αἱ μυρολογίστραι μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι αὐτοσχεδιάζουσι κατ' οἶκον καὶ ἐνώπιον τοῦ πτώματος. Συνήθως ἡ μήτηρ ἢ ἡ σύζυγος τοῦ τεθνεῶτος ἀναλαμβάνει τὸ εἶδος αὐτὸ τοῦ ἐπικηδείου λόγου· ἐν ἀπουσίᾳ δ' αὐτῆς ἄλλη τις φίλη ἢ γυνή τις οἰαδήποτε, ἐξακουστὴ διὰ τὴν περὶ τὰς τοιαύτας συνθέσεις ἐπιτηδειότητά της. Ὡς πληρωμὴν λαμβάνουσιν ἐδέσματα τινα, σπανίως δὲ χρήματα. Αἱ θρηνωδίαὶ αὐταὶ καλοῦνται μυρολόγια. Κατὰ κατάχρησιν δὲ τῆς λέξεως μυρολόγια καλοῦνται ἐν γένει τὰ ὑπερβολικὰ δείγματα τῆς λύπης, ἅτινα συνηθίζονται εἰς τὰς κηδείας. Τὴν λέξιν μυρολόγιον οἱ μὲν γράφουσι δι' οἱ, θεωροῦντες ὡς σύνθετον ἐκ τῆς μοίρας καὶ τοῦ λόγου, οἱ δὲ δι' υ ἐκ τοῦ μύρομαι (ὀδύρομαι) καὶ λόγου.

Αἱ μυρολογίστραι συναθροίζονται ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τῆς ἐπισημοτάτης αὐτῶν, ἢ ἐκείνης ἣν μᾶλλον βαρύνει ἡ στέρησις τοῦ τεθνεῶτος (1). Οἱ ὀδυρμοὶ των περατοῦνται διὰ τῆς ἐπωδῆς οὐ!... οὐ!... ἢ ὄχ!... ὄχ!... Συγγραφεὺς τις δ' Ἕλληνα ὑποστηρίζει ὅτι τὸ ἔθος τοῦτο εἶναι Ἑλληνικόν, καὶ ὅτι τῶν ἀρχαίων μυρολογιστρῶν ἡ ἐπωδὴ ἦτον ἔ!... ἔ! (2)...

(1) « Αἰδοὶ θρήνων ἑξαρχοι. » Ἰλ. ω, 720.

(2) Ἰδε Memoria sù alcuni costumi degli antichi Greci tuttora esistenti nell' isola di Leucade, — di Andrea Papadopoulo Vreto. — Napoli, 1825.

Ἡ συνήθεια αὕτη ἀνευρίσκεται καὶ ἐν Κόρσικῇ (*voceri*) καὶ ἐν Σαρδηνίᾳ, ἐνθα ὁ ἐπικήδειος ὁδυρμός, ὁ λήγων διὰ τῆς ἐπωδῆς *ahi! ahi!* καλεῖται *attito*· ἡ δὲ *præfica* λέγεται *attitodora*. Ἰσως ἡ λέξις εἶναι παραφθορά τοῦ συνήθους παρὰ τοῖς τραγικοῖς σχετλιαστικοῦ ὁτοτοτοῖ!

Γυναῖκες, πρὸ ὀλίγου ἀπολέσασαι στενόν τινα συγγενῇ, ἔρχονται εἰς τὴν ἐπικήδειον τελετὴν, φέρουσαι μῆλον ἢ ἄλλον τινὰ καρπὸν, καὶ, θέτουσαι αὐτὸ παρὰ τοὺς πόδας τοῦ νεκροῦ, τὸν παρακαλοῦσι νὰ τὸ δώσῃ εἰς τὸ ὄν, οὗ τὴν στέρησιν θρηνοῦσι· πολλάκις δὲ τῷ δίδουσι καὶ ἄλλας τοιούτου εἵδους παραγγελίας. Ὁ Κέρβερος ὅμως ζημιοῦται· διότι τὸ δι' αὐτὸν ὀρισμένον ἄλλοτε ἐκ μέλιτος πλακούντιον δὲν τίθεται πλέον πλησίον τοῦ πτώματος.

Ὁ νεκρὸς, ἀφοῦ λάβῃ τὸν τελευταῖον ἀσπασμὸν, ὀδηγεῖται εἰς τὸν τόπον τῆς ταφῆς ἐπὶ φορείου, χρησιμεύοντος δι' ὅλους τοὺς νεκροὺς τῆς ἐνορίας· διότι, ἐξαιρέσει ὀλίγων πόλεων, πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος εἶναι ἄγνωστος ἡ πολυτέλεια τοῦ φερέτρου. Παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις ὁ νεκρικὸς κράββατος κατεσκευάζετο ἐξ ἐλέφαντος μὲν διὰ τοὺς πλουσίους, ἐξ ἀπλοῦ δὲ ξύλου διὰ τοὺς πτωχοὺς. Ἔφερον δ' αὐτὸν ἐπὶ τῶν ὤμων οἱ στενοὶ συγγενεῖς ἢ οἱ ἀπελεύθεροι τοῦ τεθνεῶτος.

Ἐν Ἑλλάδι αἱ γυναῖκες ἀκολουθοῦσι τὴν κηδεῖαν. Κατὰ τὴν στιγμὴν δὲ τῆς ἐκφορᾶς ὁδύρονται μεγαλοφώνως, κατασχίζουσι τὴν ὄψιν αὐτῶν διὰ τῶν ὀνύχων, καὶ τύπτουσι τὸ στῆθος των. Τὸ ἔθος τοῦτο ὑπῆρχε καὶ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις, ἂν καὶ κατεδικάσθη ὑπὸ τοῦ νόμου τῶν Δώδεκα πινάκων. Ἦκουσα παρὰ τοῦ κυρίου Καρόλου Λενορμὰν ὅτι ἐν Αἰγύπτῳ αἱ γυναῖκες τῶν Ἀράβων συνηθίζουσι τὰ αὐτὰ δείγματα λύπης, καὶ ὅτι μάλιστα ἀλείφουσι καὶ τὴν ὄψιν των μὲ τοῦ Νείλου τὸν πηλόν.

Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἔθαπτον ἢ ἔκαιον τὸ πτώμα. Ἐν τῇ τελευταίᾳ δὲ ταύτῃ περιπτώσει συνέλεγον ἐπιμελῶς τὰ ὀστέα, τὰ ἔπλυνον μὲ οἶνον καὶ ἔλαιον, καὶ τὰ ἐναπέθετον ἐντὸς κάλπης. Παραπλήσιόν τι τούτου εἶναι ἢ ἐν χρήσει παρ' ἡμῖν ἀνακομιδὴ.

Τὸ περίδειπνον ἢ νεκρόδειπνον τῆς ἀρχαιότητος, τελούμενον παρὰ τῷ πλησιεστάτῳ τοῦ τεθνεῶτος συγγενεῖ, εἶναι ἢ σημερινὴ μακαρία. Μετὰ τὴν μάχην τῆς Χαιρωνείας τὸ περίδειπνον ἐτελέσθη παρὰ τῷ Δημοσθένει, ὡς τῷ πλησιεστάτῳ συγγενεῖ τῆς ὑπὸ τὴν σπάθην τοῦ Φιλίππου ἐκπνευσάσης ἐλευθερίας. Εἶδον καὶ ἐν Λούβρῳ καὶ ἀλλαχοῦ πλεῖστα ἀνάγλυφα, παριστῶντα τοιαῦτα δεῖπνα. Ἐν αὐτοῖς πολλάκις φαίνεται εἰς γωνίαν τινὰ κεφαλὴ ἵππου, θεωρουμένη ὡς σύμβολον τοῦ θανάτου.

Ἡ διάρκεια τοῦ πένθους ἦτο μᾶλλον ἢ ἦττον παρατεταμένη· διαρκούσης δ' αὐτῆς ἦτον ἀνάρμοστον νὰ φανῶσιν εἰς τὸ κοινὸν οἱ συγγενεῖς τοῦ τεθνεῶτος. Σήμερον ἢ μήτηρ καὶ ἢ χήρα ἐξέρχονται τοῦ οἴκου μετὰ παρέλευσιν ἑνὸς ὀλοκλήρου ἔτους. Ἡ μοναχικὴ αὐτῶν ζωὴ δὲν δύναται νὰ ἀμβλύνη τὴν λύπην των· παραδίδονται εἰς αὐτὴν καὶ δι' αὐτῆς ζῶσι. Λαμβάνουσι δὲ φυσικῶς στάσιν τινὰ ἰδιαιτέραν, ἣτις δύναται νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς ἕνα γλύπτῃν τὴν εἰκόνα τῆς ἐγκαρτερούσης ἀπελπισίας. Καθήμεναι κατὰ γῆς, τοὺς ὀφθαλμοὺς ἔχουσαι ἀτενεῖς καὶ τὴν κεφαλὴν ἐστηριγμένην ἐπὶ τῆς παλάμης, διέρχονται εἰς τὴν δυσοίῳνον ταύτην θέσιν ἡμέρας ὀλοκλήρους, βεθυθισμένοι εἰς τὴν λύπην των, ἢ πλέκουσαι τὰ ἐγκώμια τοῦ νεκροῦ. Ἐννοεῖται ὅτι δὲν λαλῶ περὶ τῶν πόλεων.

Καὶ οἱ νεώτεροι Ἕλληνες, ὡς καὶ οἱ ἀρχαῖοι, θρησκευτικῶς σέβονται τοὺς τάφους, καὶ τὰ λείψανα προσφιλῶν συγγενῶν εἶναι

δεσμὸς ἰσχυρὸς προσηλῶν αὐτοὺς εἰς τὸ πάτριον ἔδαφος. Οἱ κάτοικοι τῆς Πάργας, ἠναγκασμένοι νὰ καταλίπωσι τὴν πατρίδα των, συμπαρέλαβον μεθ' ἑαυτῶν τὰ ὅστ' αὐτῶν πατέρων των.

Εἰς ὠρισμένας τινὰς ἡμέρας, εἰς τὰ γενέσια καὶ τὰ νεκύσια τοῦ νεκροῦ, οἱ τάφοι ἐστολίζοντο δι' ἀνθέων καὶ ἄλλων προσφορῶν. Πάντα τὰ ἔθιμα ταῦτα παρέμειναν ἄχρι σήμερον, ὑποστάντα ὅμως διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ τροποποιήσεις τινάς.

Μ. Π. Β.
